

ШУЛЬГА

Володимир Петрович,
кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
НААН
(м. Київ)

**ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ФАХОВОЇ ОСВІТИ НА ПРОФЕСІЙНИХ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗІБРАННЯХ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Методом історико-наукового аналізу проведено дослідження розвитку вітчизняної сільськогосподарської освіти на початку минулого століття. Особливу увагу зосереджено на висвітленні цих аспектів на фахових зібраннях різного рівня. Охарактеризовано проблематику порушених питань. Зазначено про роль професійних галузевих зібрань для підвищення рівня вітчизняної сільськогосподарської освіти.

Ключові слова: сільськогосподарська освіта, з'їзди, професійні агрономічні зібрання, сільськогосподарська дослідна справа, аграрна галузь.

Методом історико-наукового аналізу проведено дослідження розвитку отечественного сельскохозяйственного образования в начале прошлого века. Особое внимание сосредоточено на освещении этих аспектов на профессиональных собраниях разного уровня. Охарактеризовано проблематику поднятых вопросов. Отмечена роль профессиональных отраслевых собраний для повышения уровня отечественного сельскохозяйственного образования.

Ключевые слова: сельскохозяйственное образование, съезды, профессиональные агрономические собрания, сельскохозяйственное опытное дело, аграрная отрасль.

A study of the state of the domestic agricultural education at the beginning of the last century is observed by the method of historical and scientific analysis. Particular attention is focused on the coverage of these issues at professional meetings at various levels. Raised problems are characterized. The role of the professional branch meetings to increase domestic agricultural education is noted.

Keywords: agricultural education, congresses, professional branch meetings, agricultural research case, the agricultural sector.

Історично так склалося, що сільськогосподарська освіта може будувати свою роботу, базуючись лише на сільському господарстві, враховуючи його розвиток та перспективи. Але, на жаль, разом з тим, на початку ХХ ст. ні становище сільського господарства, ні форма його організації, ні система користування землею не стали основою для визначення перспектив галузевої освіти. Хоча, не слід недооцінювати роль сільськогосподарських шкіл у галузевому дослідництві загалом. Розвиток фахової освіти, ставлення влади і суспільства до розуміння необхідності поширення спеціальних знань серед селян можна розглядати як один із чинників, що мав вплив на рівень аграрної культури і поширення новітніх методів у сільськогосподарському виробництві.

Проблема становлення й розвитку сільськогосподарської освіти в Україні завжди викликала значний інтерес у дослідників. Це простежується у працях єдиного на пострадянському просторі Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН [1–2]. Певною мірою питання сільськогосподарської освіти в Україні висвітлюють сучасні науковці: О. Михайлюк [3], В. Онопрієнко [4], С. і К. Рудик [5] та ін.

Метою дослідження є проведення історико-наукового аналізу архівних та періодичних джерел у першій чверті ХХ ст. для з'ясування стану розвитку вітчизняної сільськогосподарської освіти на початку минулого століття та його висвітлення на фахових зібраннях різного рівня.

У результаті проведеної наукової розвідки встановлено, що питання фахової освіти мали місце на різноманітних професійних зборах. Починаючи від 1865 р., відбулося 12 з'їздів діячів з сільськогосподарської дослідної справи [6, с. 75]:

а) 6 всеросійських: у Ленінграді (1865), Москві (1870), Києві (1872), Харкові (1874), Одесі (1878), Києві (1913);

б) 3 всеукраїнських: у Києві (1917), Харкові (1920, 1922);

в) 3 обласних: у Києві, Харкові та Одесі (80-ті рр. ХІХ ст.).

Перший Всеросійський сільськогосподарський з'їзд був скликаний у м. Києві у 1913 р. [7] – у період між революцією 1905 р. та Першою світовою

війною 1914–1918 рр. Вперше після 35-річної перерви вітчизняна агрономія і діячі сільського господарства мали змогу порушити болючі питання галузевого дослідництва. З'їзд зібрав понад 1 000 делегатів. Робота проходила у секціях: 1) рільництва; 2) скотарства; 3) економіки й організації сільського господарства та сільськогосподарської промисловості; 4) суспільної агрономії та 5) лісової справи. Було заслухано 130 доповідей, з-поміж них виділяємо повідомлення, присвячені сільськогосподарській освіті. Варто зауважити, що вони заслуховувалися у різних секціях. Так, у доповіді Л.І. Голодковського «Дослідна справа і середня сільськогосподарська школа» зазначалося, що при школах слід створювати дослідні поля. Їхню роботу варто поєднати з діяльністю дослідних станцій, чим буде досягнуто районування шкіл й уникнуто відірваності теорії від практики. Також доповідач наголошував, що при школах можна засновувати не лише дослідні поля, а й станції. На його думку, за таких обставин зиск матимуть всі: і школа, і дослідне поле, і держава. Ця промова викликала жваві дискусії. Здебільшого увагу зосереджували взагалі на доцільності такого об'єднання. Зрештою, дійшли висновку, що користі від цього не буде ні школам, ні станціям, тому що середня сільськогосподарська школа (як, власне, і професійна та загальноосвітня) не має фундаментального підґрунтя для проведення широкомасштабних досліджень. Відтак, секція рільництва, в якій було заслухано вищезазначену доповідь, тези не прийняла і наполягла на недоцільності організації такого консорціуму.

У секції садівництва та городництва за доповіддю С.В. Країнського «Потреба у заведенні вищої садової освіти» було ухвалено порушити питання про створення садового інституту. А у секції суспільної агрономії із доповіддю «Розповсюдження сільськогосподарських знань і народна школа» виступив знову Л.І. Голодковський. Учасники зібрання одногосно погодилися про необхідність залучення вчителів народної школи до поширення сільськогосподарських знань шляхом включення предмету «Основи природознавства» до навчальної програми народної школи, а також організації підготовки педагогічних кадрів через відповідні курси, інститути та семінарії,

де слід було започаткувати відповідні дисципліни.

На об'єднаному засіданні чотирьох секцій (економіки й організації сільського господарства, суспільної агрономії, рільництва і скотарства) було заслухано доповідь І.І. Дамберга та В.С. Вагілевича «Вища агрономічна школа і суспільна агрономія». У прийнятій резолюції зазначалося, що існуюча мережа інститутів не може задовольнити потреби держави у кваліфікованих співробітниках. Щодо вищої агрономічної освіти, у § 3 було визнано, що вона має бути «...університетською за духом...» і не може ставити собі за мету набуття слухачами практичних навичок (§ 5). Більше жодних питань стосовно фахової освіти на Всеросійському сільськогосподарському з'їзді у 1913 р. не було порушено.

До порядку денного Всеукраїнського агрономічного з'їзду, що відбувся у листопаді 1920 р., питання галузевої освіти не увійшли. Однак ситуацію було виправлено вже на Першій Всеукраїнській земельній нараді, скликаній 8 лютого 1922 р. у Харкові. У роботі зібрання взяли участь понад 150 представників. Відразу ж було обрано робочу Президію з семи чоловік: від Наркомзему – Владіміров або його заступник Кедер, від Губернського земського відділу – Вікторов та Баранов, представник Наркомзему РСФСР – Соколов, від агрономів республіки – Маньківський і Гордієвський. Окрім того, присутні обрали й почесну Президію у складі Калініна, Левина, Петровського, Мануїльського та Раковського. До складу Організаційного бюро наради входили: Вольф (голова), Мазуркевич, Омельченко, Колодько і Дідук. Виконання обов'язків секретаря доручили Дедусенку [6, арк. 1–16]. Головою з'їзду було обрано М. Владімірова, який відкрив нараду з промовою від Наркомзему, у якій були сформульовані основні завдання, що висувалися перед вітчизняною сільськогосподарською наукою і які повинні були вирішуватися у дослідних установах. Зазначено було також шляхи підвищення виробничих сил для покращення матеріального стану всієї держави, про роль і місце земельних працівників республіки у цих процесах та про величезне значення наради для розвитку соціалістичного сільського господарства. До

програми роботи Першої Всеукраїнської земельної наради були включені такі питання: 1) Основна доповідь від Наркомзему, зроблена членом Колегії М.З. Резніковим, 2) Доповідь про заходи у сільському господарстві (Вольф), 3) Доповідь про земельну політику (Максимов), 4) Доповідь про радгоспи (Трилівський), 5) Доповідь про сільськогосподарські кооперації (Качинський), 6) Доповідь про сільськогосподарську освіту (Ряппо і Вольф).

Наступним фаховим зібранням, що у своїй роботі торкнулося питань галузевої освіти, став Всеукраїнський з'їзд діячів агрономічної допомоги населенню, сільськогосподарської кооперації та земельних робітників. Захід відбувся протягом 18–25 жовтня 1922 р. у м. Харкові. З-поміж іншого були заслухані такі доповіді: 1) «Чергові завдання сільськогосподарської освіти та план роботи Головпрофосвіти»; 2) «Сільськогосподарські гуртки молоді та сільськогосподарські дитячі клуби»; 3) «Бажаний тип нижчої сільськогосподарської школи»; 4) «Бажаний тип сільськогосподарської школи у сучасних умовах». Обговорення зазначених повідомлень було переведено до окремої комісії, до завдань якої належало створити проект резолюції для пленуму. Після заслуховування, зібрання передало його до Народного комісаріату земельних справ УСРР з постановою: «... Просити НКЗ вжити негайних заходів до переходу всієї сільськогосподарської освіти у відомство НКЗ...» [8, с. 76].

Однак, окрім зазначених уже заходів, ще проводилися різноманітні вузькоспеціалізовані фахові зібрання. Так, 15–17 листопада 1924 р. відбулася нарада, присвячена питанням зоотехнічної освіти [9]. У її роботі взяли участь представники Харківського зоологічного технікуму, зоологічного відділу Київського сільськогосподарського інституту, Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту, Народного комісаріату земельних справ УСРР і Головпрофосвіти. Нарада констатувала, що сучасної кількості зоотехніків не вистачає для задоволення потреб України. Бракувало також і зоотехнічних вищих навчальних закладів. Під час роботи зібрання були розглянуті і скориговані навчальні плани Харківського зоотехнікуму, зоотехнічного

факультету Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту тощо. Особливої уваги надавали справі функціонування зоотехнічного відділу Київського сільськогосподарського інституту. Крім того, нарада виділила окрему комісію, що виїздила до Харківського зоотехнікуму – у Дергачі – для його всебічного огляду та ознайомлення з працею. Зрештою, зібрання завершилося доповіддю в колегії Головпрофосвіти.

Питання меліоративної освіти були порушені на спеціалізованій нараді, скликаній 25–27 листопада 1924 р. за участю представників інженерно-меліоративного факультету Харківського сільськогосподарського інституту, Київського меліоративного технікуму, Одеського землеустрійно-меліоративного технікуму Наркомзема та Головпрофосвіти [10]. Зібрання детально зупинилося на з'ясуванні цільової установки меліоративних вищих навчальних закладів в Україні. Для обслуговування меліоративної справи в сільському господарстві України на той час спостерігалася потреба у високопрофесійних фахівцях: організаторах водно-меліоративної роботи, меліораторах-гідротехніках, культур-техніків і кваліфікованому технічному персоналі меліоративної справи. На думку провідних фахівців галузі: «Передчасним є окрема підготовка торфмейстерів і лісових меліораторів» [10]. Оскільки необхідні знання для цих галузей набувають студенти вищих меліоративних навчальних закладів. У свою чергу, слід зауважити, що підготовкою організаторів водно-меліоративної справи займався інженерно-агрономічний факультет Харківського сільськогосподарського інституту, а фахівців інших галузей готував Київський та Одеський технікуми. Так, Київський технікум зосереджувався на навчанні фахівців із висушування боліт, впорядкування водного господарства та піщано-ярової справи. Одеський технікум готував меліораторів-гідротехніків з поглибленою кваліфікацією по зрошенню, водопостачанню, піщано-яровій справі та меліорації плавнів. Кваліфікований технічний персонал був у віданні меліоративних профшкіл. Доцільним вважалось відкриття найближчим часом культурно-технічного відділу при одному з технікумів сільськогосподарського спрямування, а також

поширення меліоративних профшкіл. Насамперед, планувалося відкрити профшколу у м. Одесі. У своїй роботі нарада розглянула і внесла корективи до навчальних планів Київського інженерно-меліоративного технікуму та меліоративного факультету Одеського технікуму, зазначила умови й зразки щодо розробки дипломних проектів та дослідила питання про кваліфікацію випускників меліоративних вищих навчальних закладів і шкіл.

Величезне педагогічне значення для молоді становило проведення на належному рівні агрикультурної роботи. Цим питанням відводилося чимало уваги. Так, 5 січня 1925 р. при Головпрофосвіти відбулася нарада щодо агрикультурної роботи сільськогосподарських шкіл за участю представників Наркомзему, Сільськогосподарського наукового комітету України, Всеукраїнського управління сільбудинків, Науково-технічної секції Всеукраїнського правління Всеробітземлісу та ЦК незаможних селян [11]. З оглядом стану організації агрикультурної роботи сільськогосподарських шкіл виступив Т. Петришин. Основні аспекти цього повідомлення вміщені у статті «До планової організації агрикультурної роботи сільськогосподарських шкіл України», надрукованій у № 1 «Вісника сільськогосподарської освіти» за 1925 р. [12]. Нарада визнала положення про агрикультурну роботу сільськогосподарських шкіл, висунутих Головпрофосвітою, цілком задовільними. Крім того, були розглянуті план та умови подальшого фінансування цієї праці, що переважно здійснювалося з державного бюджету і лише частково зі спеціальних коштів шкіл. Для розробки методів агрикультурної роботи та для об'єднання всіх заходів різних організацій, при Головпрофосвіти було створено комісію, до складу якої увійшли представники цього відомства, ЦКНС, ЛКСМУ, Жінвідділу, ЦК КП(б)У, Центрального управління сільбудинків, Всеукраїнського центрального правління Всеробітземлісу і Центрального статистичного управління.

Слід відмітити, що для згуртування наукових сил, які працювали на ниві сільськогосподарської освіти, масової агрикультурної роботи на селі та взагалі у різних сферах галузевого дослідництва, видавався друком періодичний

часопис – «Вісник сільськогосподарської освіти», що всебічно висвітлював питання та методи поширення й репрезентації сільськогосподарських знань.

Варто зауважити, що розглянуто основний перелік заходів за участю діячів сільського господарства на початку ХХ ст., на порядок денний виносилися питання сільськогосподарської освіти. Вчені, науковці та освітяни брали участь у перерахованих зібраннях, але окремих секцій не створювали, власних програм не мали. А проблеми освіти розглядалися опосередковано, переважно в інших секціях. Однак, окрім агрономічних з'їздів, ще були наради працівників освіти із загальноосвітніх питань, вузькоспеціалізовані наради тощо, які, власне, й розробляли підвалини розвитку тогочасної фахової системи освіти, її напрямів та форм організації.

Список використаних джерел та літератури

1. *Вергунов В. А.* Історія аграрної освіти у системі наукового забезпечення ведення сільського господарства України / Вергунов В. А., Глазунов Г. О., Шепітко Т. П., Гриценко Н. В., Анікіна О. П., Щебетюк Н. Б., Грищенко Т. Р. ; за заг. ред. В. А. Вергунова ; М-во аграр. політики та продовольства України ; Нац. акад. аграр. наук України ; Нац. наук. с.-г. б-ка. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. – 56 с.

2. *Вергунов В. А.* Сільськогосподарська освіта в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / В. А. Вергунов, Н. П. Коваленко, О. І. Михайлюк // Вісн. Східноукр. держ. ун-ту. Іст. науки. – Луганськ, 2000. – № 2 (24). – С. 42–44.

3. *Михайлюк О.І.* Формування мережі і розвиток сільськогосподарських освітніх закладів Полтавщини в ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис.. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.07 / Михайлюк О. І. ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 18 с.

4. *Онопрієнко В.* Сільськогосподарська освіта в Україні : історія становлення і сучасність / В. Онопрієнко // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2010. – № 4. – С. 260.

5. *Рудик С.* Історія всесвітньої ветеринарної освіти / Рудик С., Рудик К. – К. : Нора принт, 2002. – 200 с.

6. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*, ф. 27, оп. 3 (1922), спр. 394, 233 арк.

7. *Труды 1-го Всероссийского сельскохозяйственного съезда в Киеве 1–10 сентября 1913 г.* / КОСХ и с.-х. пром-сти ; под ред. И. Г. Черныша, И. А. Прилежаева. Вып. 2: Журналы общих собраний съезда, заседаний секции общественной агрономии и доклады секции. – К., 1914. – С. 127–128.

8. *Петришин Т.* До завдань Всеукраїнської Конференції Сільсько-Господарської Освіти / Т. Петришин // Вісн. с.-г. освіти. – 1924. – Ч. 2. – С. 75–79.

9. *Наради* при Методкомі Головпрофосвіти. Нарада зоотехнічної освіти // Вісн. с.-г. освіти. – 1925. – Ч. 1. – С. 30.
10. *Нарада* меліоративної освіти // Вісн. с.-г. освіти. – 1925. – Ч. 1. – С. 30.
11. *Нарада* з приводу агрикультурної роботи с.-господар. шкіл України // Вісн. с.-г. освіти. – 1925. – Ч. 1. – С. 30–31.
12. *Петришин Т.* До планової організації агрикультурної роботи сільськогосподарських шкіл України / Т. Петришин // Вісн. с.-г. освіти. – 1925. – Ч. 1. – С. 3–10.